

Fahreddin Râzî'nin Nesh Anlayışı (Tefsîr-i Kebîr Bağlamında)

Fahr al-Din al-Râzî's Definition of Nesh
(Within The Context Of The Interpretation Of Ledger)

Enver BAYRAM

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD
Assoc Prof Enver Bayram, Tokat Gaziosmanpaşapasa university, Theology Faculty, Tafsir, Tokat/Türkiye
enver.bayram@gop.edu.tr

Orcid0000 0001 7624 4528

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü-Article Type | Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi-Date Received | 14 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi-Date Accepted | 25 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi-Date Published | 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu | Ekim – Kasım - Aralık

Pub Date Season | October – November - December

Attf/Cite as: Bayram, Enver, Fahreddin Râzî'nin Nesh Anlayışı (Tefsîr-i Kebîr Bağlamında)/Fahr al-Din al-Râzî's Definition of Nesh (Within The Context Of The Interpretation Of Ledger). tarr: Turkish Academic Research Review, 4 (4), 597-611. doi: 10.30622/ tarr.646967

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Fahredden Râzî'nin Nesh Anlayışı (Tefsîr-i Kebîr Bağlamında)^{1*}

Öz

Nesh konusu bugün bile üzerinde tartışılan en önemli tefsir problemlerinden biridir. Buna rağmen üzerinde ittifak edilememiş konular arasındadır. Bu konuya tefsir kitaplarında yer verilmesinin yanında, onun üzerinde müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Nesh konusuna tefsirinde ayrıntılı bir şekilde yer veren müfessirlerden biri de dönemin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Fahreddin Râzî'dir. Râzî'ye göre nesh, sonradan gelen hükmün (nâsih) önceden gelen hükmü (mensûh) ortadan kaldırmasına denir. Râzî, nesh meselesini şer'i ve aklî yönden benimser. Neshi klasik tasnifte olduğu gibi üç kısma ayırır. Yine o, Kur'an'da neshin varlığını kabul eder. Ancak o, mensûh kabul edilen ayetlerin sayısını daha az gösterme eğilimindedir. Ayrıca ona göre hadis, bazı durumlarda ayetin hükmünü nesh edebilir. Çalışmamızda Râzî'nin hayatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra nesh konusuna genel olarak değinilecektir. Daha sonra Fahreddin Râzî'nin nesh meselesini nasıl anladığı üzerinde durulacaktır. Bu husus sekiz başlık altında ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Râzî, Tefsir, Nesh, Mensuh, Hüküm, Ayet.

Fahr al-Din al-Râzî's Definition of Nesh (Within The Context Of The Interpretation Of Ledger)

Abstract

The issue of Nesh is still one of the most important commentary problems discussed even today. However, it is among the issues that could not be allied. This issue is included in the commentary books, as well as independent studies on it. One of the most important personalities of the period, Fahreddin Râzî, is one of the commentators who gave detailed information about Nesh in his commentary. According to Râzî, nesh is called the abolition of the predecessor (mensûh) by the subsequent provision (nâsih). Râzî adopts the issue of nesh legally and intellectually. The Nesh is divided into three parts as in the classical classification. Again, he accepts the existence of nesh in the Qur'an. However, he tends to show less the number of verses that are considered mensûh. In addition, according to him, the hadith may in some cases nesh the verdict. In our study, after brief information about Râzî's life, the subject of nesh will be discussed in general. It will then focus on how Fahreddin Râzî understood the issue of nesh. This issue will be discussed and examined under eight headings.

Keywords: Râzî, Tafsir, Nesh, Mensuh, Provision, Verse.

1 *Bu makale "Fahredden er-Râzî'nin et-Tefsîru'l-Kebîr'inde Tefsir Usûlü Uygulaması" adlı Doktora Tezinden (A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011) üretilmiştir.

Giriş

İbn Hatibü'r-Rey, İbnü'l-Hatîb, Fahrüddin Râzî ve Fahr-i Râzî şeklinde meşhur olan Râzî, 543/1149 tarihinde Selçuklu devletinin başkenti Rey'de dünyaya gelmiştir.² Ailesi aslen Taberistan'lı olan Râzî'nin tam ismi ve künyesi, Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer İbn el-Huseyn İbn el-Hasan İbn Ali er-Râzî et-Taberistanî'dir.³ Babası çevrenin fıkıh ve kelam âlimi olan Ziyauddin Ömer (ö.559/1164)'dir.⁴ Râzî, 16 yaşında babasını kaybedinceye kadar ondan ders almıştır.⁵ Sahip olduğu kelam, fesahat ve fıkha dair bazı görüşleri onun, babasından etkilendiğini göstermektedir.⁶ Babasının vefatından sonra öğrenimini devam ettirmek için Rey'den Simnân'a giderek orada Kemâleddin es-Simnânî'den fıkıh dersleri aldıktan sonra Rey'e dönmüştür. Burada meşhur hocalardan olan Mecdüddin el-Cilî'den felsefe ve kelâm dersleri almıştır.⁷ Birçok ilmi seyahat yaptıktan sonra Herat'a yerleşmiş ve 1 Şevval 606'da (29 Mart 1210) orada vefat etmiştir.⁸

Râzî; parlak ve işlek bir zihinle, güçlü bir hafızayla, bilgi birikimiyle, sağlam bir muhakemeye ve mükemmel bir ifade gücüyle dönemindeki âlimler arasında farklı bir üne kavuşmuştur.⁹ O; kelam, fıkıh usûlü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik gibi çağının hemen bütün ilimlerini öğrenip bu alanlarda eserler vermiş ve bundan dolayı da "allâme" unvanıyla anılmıştır.¹⁰ Bunun yanında Kur'an ilimlerine ayrı bir önem vermiştir. Tefsirinde Kur'an ilimlerini ele almış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu hususta nesh konusuna da yer vermiş ve Kur'an'da neshin mümkün olup olamayacağı tartışmalarına katılmıştır.

Kur'an'daki ayetlerin nesh edilip edilmediğine dair tartışmalar günümüzde olduğu gibi geçmişte de yaşanmıştır. Ancak Kur'an'da 'şu ayet şu ayeti nesh etmiştir, hükmünü ortadan kaldırmıştır' gibi ifadeler kullanılmaktan ziyade neshe işaret eden bazı ayetler¹¹ yer almaktadır. Neshi savunanlar da görüşlerini söz konusu ayetler üzerinden delillendirmektedir.¹² Bunlara göre de nesh edilen ayetlerin sayısında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları mensuh kabul edilen ayetlerin sayısını beş yüze yaklaştırırken, bazıları da bunu beşe kadar indirmektedir.¹³

2 Tacuddin Subkî, *Tabakâtü's Şafiyiye* (Kahire: y.y., 1964), 5: 33.

3 Cemaluddin Ebu'l Hasen İbn Kiftî, *İbharu'l Ulema bi Abheru'l Hukemâ* (Kahire: y.y., 1326), 190; Subkî, *Tabakâtü's Şafiyiye*, 5: 33; Ebu'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân,

Vefâyatu'l-Ayan, (Kahire: y.y., 1299), 3: 301.

4 Selahuddin Halil b. Eybek es-Safedî, *Kitabu'l Vâfi Bi'l-Vefeyât*, 2. Baskı (B.Paybaden: Darü'n-Neşr Franz Steiner, 1974), 5: 248.

5 İbn Hallikan, *Vefâyatu'l-Ayan*, 3: 382; Subkî, *Tabakâtü's-Şafiyiye*, 5: 35.

6 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 2: 238.

7 İbn Hallikan, *Vefâyatu'l-Ayan*, 3: 382;

8 İbn Hallikan, *Vefâyatu'l-Ayan*, 3: 382; Yusuf Şevki Yavuz, "Fabreddin Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 89.

9 Safedî, *Kitabu'l Vâfi Bi'l-Vefeyât*, 4: 248.

10 Yavuz, "Fabreddin Râzî", 12: 89; Süleyman Uludağ, *Fabrettin er-Râzî (Hayatı, Fikirleri, Eserleri)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 71.

11 Bakara 2/106; Al-i İmran 3/7; Nahl 16/101; Ra'd 13/39.

12 Veysel Güllüce, "Kur'an'da Nesh Edilmiş Ayet Var mıdır?", *EKEV Akademi Dergisi* 10/24 (2006), 51-74. Talip Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar* 24/1 (2001), 39-48.

13 Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", 41.

Nesh kelimesi lügatte; izâle etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek manalarına gelmektedir.¹⁴ İstilah da ise, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nas ile kaldırmaktır. Başka bir deyimle, şer'i bir hükmün başka bir şer'i delille kaldırılması veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nas ile değiştirmek ya da mukaddes bir metnin ilgası manasında kullanılmaktadır. Hükmü kaldırılmış ayete “mensüh”, hükmü kaldırılan ayete ise “nâsih” denilmektedir.¹⁵ Ancak neshin istilâhî anlamı sonraki dönemlere ait olup, sa-habe ve tabiin'in ise neshi daha çok lugavi (sözlük) manasında kullandıkları anlaşılmaktadır.¹⁶ Kur'an'ın önceki kitapları nesh edip etmediği, bizzat kendisini nesh edip etmediği, sünnetin Kur'an'ı nesh edip edemeyeceği gibi tartışmalı konular Râzî'nin tefsirinde de kendine yer bulmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Râzî'nin neshe ait lügat ve istilâh tanımlarını zikrettikten sonra Râzî'nin bu husustaki görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alınıp değerlendirilecektir.

1. Neshin Lügat ve İstilah Manası

Râzî, nesh meselesini en kapsamlı bir şekilde Bakara Sûresi'nin 106. ayetinin tefsirinde ele almaktadır. O, nesh'in lügat manasının Arapçada “bir şeyi iptal etmek” manasına geldiğini ifade etmekte ve Kaffal'ın nesh'in “nakletmek ve değiştirmek” manasına geldiği görüşüne katılmamaktadır. Râzî, sözde asıl olan hakiki manadır, kaidesinden yola çıkarak, nesh'in “bir şeyi iptal etmek” anlamında hakikî anlam ifade ettiğini belirtmekte ve buna da, “نسخت الريح اثار القوم” “Rüzgar kavmin izlerini yok etti”, “نسخت الشمس الظل” “Güneş gölgeyi giderdi” ifadelerini ve “Fakat Allah şeytanın attığını siler”¹⁷ ayetini delil göstermektedir. Râzî, “Lafzın “iptal etmek manasında” hakiki olduğu sabit olunca, manada müştereklîği defetmek için, lafzın “nakletmek” manasında hakiki olmaması gerekir”¹⁸ diyerek kelimenin asıl manasının “iptal etmek” olduğunu ifade etmektedir.¹⁹

Nesh'in; “nakletmek ve değiştirmek” anlamlarının ise mecâzî olduğunu belirten Râzî, buna da “Bir kitabı diğerine aktarma (istinsah)”; “ruhların bir bedenden diğerine geçmesi (tenâsüh)”; “تناسخ القرن” “Asırların geçmesi” ve “تناسخ الموارث” “Mîrasın varislere geçmesi” ifadelerini örnek göstermektedir. Zikrettiği birinci anlamın, umumî ve hakikî, ikincisinin ise, husûsî ve mecâzî

14 Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebîdî, “nesh”, *Tâcül-arûs min cevâ-biri'l-kâmûs*, thk. Mecmuatün mine'l-muhakkikîn (b.y.: Daru'l-hidâye, ts.), 7: 355; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “nesh”, *Lisanul-Arab* (Beyrut: Daru Sadr, ts.), 3: 61; Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî, “nesh”, *es-Sıbâh* (Mısır: yy., ts), 1: 433; Ebû Abdırrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhidî, “nesh”, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdi Mahzumî - İbrahim es-Semaraî (Beyrut: Müessesetü'l-âlem li'l-Matbûât, 1988), 4: 208.

15 Ebû İshâk İbrâhîm b. Müsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtibî, *el-Muvâfaât* (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1997), 3: 99, 100. Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, ts.), 490; Abdurrahman b. el-Cevzi, *Nevasihul-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-kütübil-ilmîyye, ts.), 20; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 11. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 122; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 7. Baskı (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2008), 244.

16 Güllüce, “Kur'an'da Nesh Edilmiş Ayet Var mıdır?”, 52; Özdeş, “Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”, 40. Nesh konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâbilül-irfân fî ulû-mi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru ihyâ'i'l-kütübi'l-arabiyye, 1918), 2: 173-276.

17 Hâcc 22/52.

18 Râzî, *Tefsir-i Kebîr* (Beyrut: Dâru ihyâ'i't-türâsi'l-Arabî, 2008), 1: 636.

19 Râzî, *Tefsir-i Kebîr*, 1: 636.

olduğunu belirten Râzî, bunlardan birincisini yani umumî ve hakîkî manayı tercih etmektedir.²⁰ Böylece Râzî, neshin lügat manasını “iptal etmek” olarak tespit etmektedir.²¹

Neshin ıstılah manasına gelince; Râzî bunu, nâsîh'in ulema yanındaki anlamını aktararak belirtmektedir: “Ulema ıstılahında nâsîh, şer’î bir yolla sabit olan hükmün artık ortadan kalktığına delâlet eden şer’î bir yoldan ibarettir. Bununla birlikte nâsîh, mensûh hükmünden sonra gelerek, varlığı ile onun hükmünü yürürlükten kaldırmasıdır.”²² Buradaki ‘şer’î bir yol’ tabiri ile, Allah ve Hz. Peygamber’den sadır olan söz ve fillerin kastedildiğini söyleyen Râzî, şer’î bir yol olmayan “icmâ-i ümmet”in, bu tanıma göre dışarıda kaldığını söylemektedir. O’na göre akıl, şer’î bir yol olmadığından Şeriatın, aklın hükümlerini nesh edici olması gerekmez. Yine ona göre mucize, Şeriatın açıklandığı bir yol olmadığından, mucizenin de şer’î hükümleri neshedici olması söz konusu değildir. Keza hüküm; ‘gaye (müddet), şart veya istisnâ’ ile de kayıtlanmış olmamalıdır. Bunlarda sonradan gelme şartının olmadığını ifade eden Râzî, önce emredilen bir şeyin daha sonra nehyedilmesi karşısında bize bir şey söylemeyip, onu yerine getirmemiz gerektiğini ifade etmektedir.²³

2. Neshin Akfî ve Şer’î Açından İmkânı

Râzî, Yahudilerin bir kısmının neshi inkâr ettiklerini, bir kısmının ise aklen mümkün gördükleri halde vukû bulmadığını ifade ettiklerini belirtmektedir. Râzî, neshin aklen mümkün olduğu gibi, naklen de vâki olduğunu ifade etmektedir.²⁴ O, neshi kabul ediş gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Her şeriatın kendine özgü bir maslahatı vardır. Bu sebeple, ümmetlerin değişmesiyle şeriatlar da değişir. Ümmetlerin değişmesiyle şeriatların değiştiği gibi, zamanın değişmesinden ötürü bir ümmete ait şer’î hükümlerin değişmesi de tuhaf sayılmaz. İşte bu sebepten dolayı, nesh ve tağyir hususundaki (müspet) hüküm doğrudur.”²⁵ Râzî, neshi kabul etmeyen Yahudilere karşı şu iki delili getirmektedir:

1. “Tevrat’ta Allah’ın Hz. Nuh’a, gemisinden inerken şöyle vahyettiği yer almıştır: “Ben, her canlıyı senin ve soyun için yenilecek şey kıldım ve bunu sizin için, kan hariç, yeşil otlar gibi, mutlak olarak helâl kıldım. Binâenaleyh siz kanı yemeyiniz.” Halbuki sonra Allah, Hz. Musa’ya ve İsrail oğullarına birçok hayvanı haram kılmıştır.”

2. “Âdem (a.s), kız kardeşler ile erkek kardeşleri birbiriyle evlendiriyordu. Halbuki Allah, bunu daha sonra gelmiş olan Hz. Musa’ya haram kılmıştır.”²⁶

Râzî, ayrıca “Tevrat indirilmeden önce, İsrâîl’in kendisine haram kıldığı şeyler dışında, İsrâîl oğullarına bütün yiyecekler helâldi. De ki: Doğru iseniz, Tevrât’ı getirip okuyun...”²⁷ ayetinin

20 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 636.

21 İhsan Kahveci, *Fahredden er-Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstüsü, Doktora Tezi, 2001), 151.

22 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 637.

23 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 637.

24 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 637.

25 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2: 113.

26 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 637.

27 Âl-i İmrân 3/93.

bu konuda olumsuz bir tavır takınan Yahudilerin iddialarını reddetmek için nâzil olduğunu hatırlatmaktadır. Zira, onlar rezil olmaktan çekinip, Tevrat'ı getirememişlerdir.²⁸

Bunun ardından neshle ilgili Müslümanlar arasındaki ihtilafa dikkat çeken Râzî, bazı Müslümanların neshi inkâr ettiklerini, bazılarının ise kabul ettiklerini belirtmektedir. Buna göre neshi kabul edenlerin delili, Hz. Peygamber'in peygamberliğiyle ilgilidir. Çünkü, onun peygamberliğinin kesin olması, daha önceki peygamberlerin getirdikleri şeriatların mensûh olduğuna hükmetme zorunluluğunu doğurur ki, bu da neshin varlığına kesin bir şekilde inanmayı gerektirir. Daha sonra Râzî, neshi kabul etmeyenlerin; 'Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ancak neshi kabul etmekle doğru olacağını kabul etmiyoruz. Çünkü Hz. Musa ve Hz. İsa insanlardan Hz. Muhammed'in şeriatı ortaya çıkıncaya kadar kendi şeriatlarına uymalarını, daha sonra ise Hz. Muhammed'e uymalarını istemişlerdir. Hz. Peygamber'in şeriatı zuhur edince, o ikisinin şeriatıyla mükellef olma durumu ortadan kalkmış, Hz. Muhammed'in şeriatına göre mükellefiyet vaki olmuştur. Fakat bu, bir nesh değil, "Sonra orucunuzu geceye kadar tamamlayınız."²⁹ ayetindeki gibi bir tamamlamadır, şeklindeki görüşlerine yer vermektedir.³⁰ Görüldüğü gibi Râzî, neshin aklen mümkün olabileceğini ve şeriatler arasında da vaki olduğunu benimsemiş, bununla beraber şeriatler arası neshin vukuunu kabul etmeyenlerin görüşlerini de zikretmiş ve bu delillere de itiraz etmemiştir.³¹

Râzî, Şûrâ sûresinin 13. ayetinin tefsirinde neshi, şeriatların ve dinlerin değişmesiyle değişen ve değişmeyen şeyler olarak ikiye ayırmaktadır. Doğruluğun, adaletin her zaman iyi olduğunu; yalanın, zulmün ve işkencenin ise her zaman kötü olduğunu ifade etmektedir.³²

Râzî, "Biz, bir ayeti nesh eder veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya onun benzerini getiririz..."³³ ayetinin neshi ispat için yeterli olmadığını belirtmektedir. Zira, ayetin başında yer alan "م"nın "şart" ve "ceza"yı ifade ettiğini belirten Râzî, bu nedenden dolayı neshin bilfiil tahakkuk ettiğinin söylenemeyeceği kanaatindedir. Bu konuda doğru olanın ise söz konusu ayetten ziyade, "Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimizde..."³⁴ ve "Allah dilediğini siler, (dilediğini de) bırakır. Kitabın esası onun yanındadır."³⁵ ayetlerine dayanmak olduğunu ifade etmektedir.³⁶ Görüldüğü gibi Râzî, söz konusu ayette geçen nesh ifadesine temkinli yaklaşmaktadır.

3. Kur'ân'da Nesh

Alimlerin Kur'ân'da neshin vaki olduğuna dair ittifak ettiklerini belirten Râzî, Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 323/934)'nin buna karşı durduğunu ifade etmektedir. Râzî, bu hususta öncelikle cumhûrun delilini zikretmekte, daha sonra ise Ebû Müslim'in itirazına yer vermektedir. Buna

28 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3: 290-291.

29 Bakara 2/187.

30 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 637-638.

31 Kahveci, *Fabreddin er-Râzî'nin Mefâtihü'l-Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmü'l-Kur'ân*, 152.

32 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 9: 587-588.

33 Bakara 2/106.

34 Nahl 16/101.

35 Ra'd 13/19.

36 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 638-639.

göre cumhûrun ilk delili, “Biz bir ayeti nesh eder veya unutturursak, ondan daha iyisini, ya da benzerini getiririz.”³⁷ ayetidir. Râzî, Ebû Müslim’in buna üç şekilde cevap verdiğini belirtmektedir:

1. Nesh edilmiş ayetlerden murat Tevrat ve İncil gibi eski kitaplarda bulunan ve Allah’ın hükümlerini bizden kaldırarak başkasıyla ibadet etmemizi emretmiş olduğu şeylerden olmak üzere, cumartesi yasağı ve doğu-batı cihetlerine yönelerek namaz kılmak gibi, dinî ahkâmıdır. Çünkü Yahudi ve Hristiyanlar, “Ancak, sizin dininize tâbi olan kimselere imân ediniz”³⁸ diyorlardı. Böylece Allah, bu ayetle bunu, onların aleyhine olmak üzere yürürlükten kaldırmıştır.

2. Neshten murat, onun Levh-i Mahfuz’dan nakledilip, başka kitaplara aktarılmasıdır. Bu tıpkı, “Ben kitabı istinsah ve naklettim.” denilmesi gibidir.

3. Bu ayet, neshin vâki olduğuna delâlet etmeyip, tam aksine nesh vuku bulmuş olsaydı, mensûhtan daha hayırlısı olacağına delâlet eder.

Râzî, bu üç görüşü naklettikten sonra, cumhûrun bu görüşlere olan itirazını dile getirmektedir. Cumhûr, Ebu Müslim’in birinci itirazına, “Ayet kelimesi, mutlak olarak zikredildiği zaman, bununla kastedilen Kur’ân ayetleridir. Çünkü, bizim alışmış olduğumuz şey budur.” diyerek cevap verirken, ikinci itiraza da “Kur’ân’ın Levh-i Mahfuzdan nakledilmesi, O’nun bir kısmına has bir durum değildir.” şeklinde cevap vermiştir.³⁹

Cumhûr’un ikinci delili Allah’ın, “Sizlerden geriye eşler bırakarak ölenler, eşlerinin, bir yıla kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler...”⁴⁰ ayetinde bahsedilen kocası ölmüş kadına mahsus bir yıl iddetin, Allah’ın: “Cariye zevceler bırakarak ölenlerin eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler”⁴¹ ayetindeki dört ay on gün iddet süresiyle nesh edilmesidir. Râzî, Ebu Müslim’in buna getirdiği itirazı şöyle nakletmektedir: “Bir yıl bekleme işi, tamamıyla ortadan kalkmamıştır. Çünkü, kadın hamile olursa, ki onun hamlinin süresi tam bir yıldır, onun iddet süresi tam bir yıl olmuş olur. Bu durum bazı durumlarda devam edince, bu nesih değil, bir tahsis olur.” Bu itirazı yerinde bulmayan Râzî, “Hamilelik iddeti doğumla sona erer. Gebeliğin bir sene, daha az veya daha çok olması durumu değiştirmez. Buna göre bütün seneyi, iddet süresi kabul etmek tamamen devre dışı kalır” diyerek cumhûrun görüşüne meyleder.⁴²

Cumhûrun üçüncü delili olarak Râzî, Allah’ın, “Ey iman edenler, Hz. Peygamber’le gizli sözleştiğinizde, söyleşmenizden önce bir sadaka veriniz”⁴³ ayetini zikretmektedir. Allah bu ayet ile Hz. Peygamber ile fısıltıyla konuşmadan önce, sadaka vermeyi emretmiş, sonra da bunu nesh etmiştir. Ebu Müslim’in buna, “Bu hüküm, sebebinin kalkmasıyla ortadan kalkmıştır. Çünkü bu ayet ile ibadetin emredilmesinin sebebi, sadaka vermeyecekleri için, münafıkların mü’minlerden ayırt edilmesidir. Bu gaye gerçekleşince, bu hükümle ibadet de düşmüştür” şeklinde

37 Bakara 2/106.

38 Al-i İmrân 3/73.

39 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 639.

40 Bakara 2/240.

41 Bakara 2/234.

42 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 639.

43 Mücadele 58/12.

itirazda bulunduğunu belirten Râzî, bu cevabı yerinde bulmayarak şöyle demektedir: “Eğer durum böyle olsaydı, bu durumda sadaka vermeyen herkes münafık olmuş olurdu. Bu ise yanlıştır. Zira, rivayet edildiğine göre, Hz. Ali’den başka kimse sadaka vermemiştir. Allah’ın, “Madem siz bunu yapmadınız, Allah sizin tevbenizi kabul etti” ayeti de buna delalet etmektedir” diyerek onun bu görüşünü kabul etmemektedir.⁴⁴

Cumhûrun dördüncü delilini ise Râzî, Ebu Müslim’den herhangi bir itiraza yer vermeden değinmektedir. Buna göre Allah, “Eğer sizden sabreden on kişi olursa, iki yüz kişiye galip gelirler”⁴⁵ ayeti ile bir mü’minin on kâfire kâfi geleceğini bildirmekte, sonra da bu hükmü, “Artık şimdi Allah sizden (teklifi) hafifletti ve siz de za’af olduğunu bildi. Buna göre sizden sabırlı yüz kişi olursa, bunlar iki yüz kişiye galip gelirler”⁴⁶ ayetiyle nesh etmektedir.⁴⁷

Cumhûrun beşinci delili olarak Râzî, “İnsanlardan birtakım beyinsizler, “Onları, önceki kiblelerinden çeviren (sebeplere) nedir?” diyecekler”⁴⁸ ayetinin, “Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir”⁴⁹ ayeti ile nesh edildiğini kaydetmektedir. Râzî, burada Ebu Müslim’in, “Kible hakkındaki öbür hüküm tamamıyla kaldırılmış değildir. Çünkü kibleyi tayin etmek müşkül olduğunda veya cihet bilindiği halde yönelme hususunda bir özür bulunduğu o (eski) kibleye yönelmek caizdir” şeklindeki itirazına değinmektedir. Bu itiraza ise Râzî şöyle cevap vermektedir: “Senin zikrettiğin durumlarda Beyt-i Makdis’e yönelmek ile diğer cihetlere yönelmek arasında hiçbir fark yoktur. Binaenaleyh Beyt-i Makdis’i başka yönlerden ayıran özellik tamamen yok olmuş demektir ki bu da bir nesihdir.”⁵⁰

Cumhûrun altıncı ve son delili olarak Râzî, “Biz bir ayetin yerine diğer bir ayet tebdil ettiğimizde, -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- onlar, “Sen ancak bir iftiracısın” dediler”⁵¹ ayetini zikretmektedir. Buna göre tebdil, kaldırmayı ve bırakmayı içine almakta olup, kaldırılan şey ya ayetin okunan lafzı veya hükmüdür. O halde bu, her halükârda kaldırma ve nesihdir.⁵²

Delilleri sunduktan sonra, bu delillerin her birinin bir nebze olsa da neshin varlığına işaret ettiğini söyleyen Râzî, Ebu Müslim’in, “Ne önünden ne ardından o (Kur’ân’a) hiçbir bâtil gelmez”⁵³ ayetine dayanarak, neshe dair menfi görüş ileri sürmesini, onun bu ayet üzerinden sonuca gitmesine bağlamaktadır. Zira, Ebu Müslim’e göre, eğer nesh olsaydı, o zaman O’nun kitabına bâtil girmiş olurdu. Râzî, Ebu Müslim’in itirazına şöyle cevap vermektedir: “Bu ayetten maksat bu kitaba kendinden önceki semavî kitaplarda onu iptal edecek herhangi bir şey gelmediği gibi, kendinden sonra da onu iptal edecek herhangi bir şey gelmeyecektir.”⁵⁴ Sonuç olarak, Râzî’ye göre bu altı delilin de işaret ettiği üzere Kur’ân’da nesh mevcuttur.⁵⁵

44 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 639.

45 Enfâl 8/65.

46 Enfâl 8/66.

47 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 639.

48 Bakara 2/142.

49 Bakara 2/144.

50 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

51 Nahl 16/101.

52 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

53 Fussilet 41/42.

54 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

55 Kahveci, *Fabreddin er-Râzî’nin Mefâtihul-Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmül-Kur’ân*, 155.

4. Neshin Çeşitleri

Neshin varlığını kabul eden Râzî, neshin çeşitlerine de temas etmekte ve neshi klasik tasnifte olduğu gibi üçe ayırmaktadır.

1. Bunlar sadece hükmü nesh edilen ayetlerdir ki, bunlar yukarıda zikredilen ayetlerdir.
2. Sadece lafzı (tilaveti) nesh edilmiş ayetlerdir ki, nesh edildiği Hz. Ömer'den rivayet edilen⁵⁶ ve recm ayeti olarak bilinen şu ayettir: “Yaşlı erkek ve kadın (evliler) zina ettikleri zaman, Allah'dan ibret verici bir ceza olmak üzere, o ikisini mutlaka recmediniz. Allah, aziz ve hakimdir.”⁵⁷ Yine, “İnsan oğlunun iki vadi dolusu malı olsa, onlara bir üçüncü vadi dolusu mal katmayı ister. İnsanın karnını ancak toprak doldurur. Cenab-ı Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder...”⁵⁸ ibaresi de lafzı nesh edilmiş olan ayetlere misal olarak rivayet edilmektedir.⁵⁹
3. Hem hükmü hem de metni mensûh olan ayetlere gelince, bu Hz. Aişe'nin bildirdiği şu hükümdür: “Rıdâ, yani süt emmekle hasıl olan mahremiyet hakkında Kur'an'da ilk nâzil olan hükme göre malum olan on emme ile hurmet hasıl olundu. Bu sonra “beş emme” hükmü ile nesh edildi.”⁶⁰ Şu hâlde on emme meselesinin hem tilaveti hem de hükmü mensuhdur. Beş emmenin ise tilaveti mensuh olmakla beraber, hükmü kalmıştır. Ahzab Sûresi'nin es-Sebu't-Tıvâl (ilk yedi uzun sûre) gibi hatta onlardan daha uzun olduğu, ancak daha sonra bazı ayetleri nesh edilerek kısaltıldığı rivayet edilmiştir.⁶¹ Görüldüğü gibi Râzî, bu hususta sadece kasık tasnifi aktarmış ve herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

5. Nesh-i Bedel

Râzî, bir grup alimin, bir ayetin hükmünün ancak ona bedel getirilirse nesh edilebileceğini söylediklerini belirtmekte ve bu hususta şunları aktarmaktadır: “Bir grup alim, bir ayetin hükmünün ancak ona bedel getirilirse nesh edilebileceğini söylemiş ve bunun, nesh söz konusu olduğu zaman mutlaka o ayetten sonra, ondan daha hayırlısının veya denginin getirileceğine delalet ettiğini ifade ederek bu ayetin, nesh edilenin yerine bir bedelin mutlaka getirileceği hususunda açık olduğunu söyleyerek delil getirmişlerdir.”⁶²

Râzî, bu alimlerin görüşlerine şöyle cevap vermektedir: “Bundan muradın şu olması neden caiz olmasın? “O hükmü gidermek, artık o emre uymakla kulluk etmeyi kaldırmak, o vakitte o hükmün devam etmesi durumundan daha hayırlıdır. Sonra bir bedeli inmeksizin ayetlerin nesh edildiğine, Hz. Peygamber'e fısıltı ile konuşmadan önce sadaka verilmesi hükmünün yerine başka bir hüküm getirilmediği halde nesh edilmiş olması delalet eder.”⁶³ Görüldüğü gibi Râzî, neshte bedelin şart olmağı görüşündedir.

56 Buhari, “Hudud”, 30; Tirmizi, “Hudûd”, 7.

57 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

58 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

59 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

60 Müslim, “Rıdâ”, 25.

61 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 640.

62 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 641.

63 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 641.

6. Nâsihin Mensûhtan Ağır Olmasında Fayda Kavramına Vurgu Yapması

Râzî'nin, tefsirinde tartıştığı konulardan biri de nesh eden hükmün daha ağır olup olmayacağıdır. Bu nedenle Râzî, bir grup alimin, “Daha ağır bir hükmü getirmek için, bir ayetin nesh edilmesi caiz değildir.” dediğini nakletmekte ve bunların, “Ondan daha hayırlısını veya mislini getiririz”⁶⁴ ayetine dayanarak, nâsih olan ayetin hükmünün daha ağır olamayacağını, çünkü daha ağır olanın, daha hayırlı ve öncekine denk olamayacağını ileri sürdüklerini belirterek onlara şöyle cevap vermektedir:

“Ayetteki “daha hayırlısı” ile kastedilen şeyin, Ahiret hususunda daha çok sevap kazandıracak olan bir hüküm olması niçin caiz olmasın? Hem sonra böylesi neshin vâki olduğuna, Allah'ın zina eden kadınlar hakkında evlerinde hapsedilmeleri hükmünü, onlara celde vurulması ve recmedilmeleri hükmü ile; aşure orucunu, Ramazan ayı orucu ile; bazılarına göre namazlar başlangıçta iki rekatlı iken, mukim olanlar için bunu dörder rekatlı namaz ile değiştirmesi delâlet eder. Bunların tamamı bir hükmün daha ağır şekliyle değiştirilmesine (nesh edilmesi) örnektir. Hükmün daha hafifi ile nesh edilmesine gelince, bu mesela iddet süresinin bir yıl iken, dört ay on güne; gece namazlarının vacib iken, muhayyer bırakılmasına doğru nesh edilmesi gibidir. Bir hükmün dengi bir hükümlerle nesh edilmesi ise, kıblenin Beyt-i Makdis'den Kâbe'ye çevrilmesi gibidir.”⁶⁵

Ayrıca Râzî, “Ondan daha hayırlısını veya mislini getiririz.”⁶⁶ ayetinde geçen “daha hayırlısını veya mislini” ifadesi hakkında iki görüş olduğunu; bunlardan birincisinde, “Hüküm olarak daha hafif olanın” ifade edildiği, ikincisinde ise, “Daha faydalı olanın” kastedildiği belirtilmektedir. İkinci görüşün daha tercihe şayan olduğunu belirten Râzî, sözlerine şöyle devam etmektedir: “Çünkü bu görüş, mükellefi, tabiatına daha kolay olan şeylere değil, faydasına olan şeylere sevk eder... Birinci gelen hüküm o ayetin geldiği zamana göre daha faydalı iken, ikinci gelen ayet ise daha sonraki zamana göre daha faydalıdır.”⁶⁷ Görüldüğü gibi Râzî, fayda kavramına vurgu yapmakta ve nesh eden hükmün nesh edilen hükümden ağır olabileceği yönünde görüş belirtmektedir.

7. Ayetin Hadisle Neshinin İmkânı

Neshle ilgili tartışmalı konulardan biri de ayetin hadisle nesh olup olmayacağıdır. Râzî, bu hususta İmam-ı Şafî'nin, “Kur'ân mütevatir hadis ile nesh olunamaz.” görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Râzî, İmam Şafî'nin bu görüşünü Bakara Sûresi'nin 106. ayetine dayandırdığını ve bu ayetten şöyle istidlal ettiğini nakletmektedir:

1. Allah, nesh ettiği ayetlere bedel olarak, ondan daha hayırlısını haber vermiştir ki, bu O'nun, o ayet cinsinden bir şey getireceğini gösterir.

⁶⁴ Bakara 2/106.

⁶⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 641.

⁶⁶ Bakara 2/106.

⁶⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 641.

2. Allah'ın, "Ondan daha hayırlısını getiririz." buyurmasıdır ki, bu daha hayırlıyı yalnız kendisinin getireceğini göstermektedir. Bu ise, Hz. Peygamber'in getirdiği (söylediği) sünnet değil, Allah kelamı olan Kur'an'dır.

3. Allah'ın, "Ondan daha hayırlısını getiririz." buyruğu, getirilen şeyin ayetten daha hayırlı olmasını gerektirir. Halbuki sünnet Kur'an'dan daha hayırlı olamaz.

4. Allah'ın, "Bilmiyor musun, Allah her şeye hakkıyla kadirdir" buyruğu, daha hayırlı olanı getirenin, bütün hayırlara gücü yeten zat olduğuna delâlet eder ki, o da Allah'dır.⁶⁸

Râzî, İmam Şafî'nin bu delillerine şöyle cevap vermektedir: "Allah'ın, "Ondan daha hayırlısını getiririz." buyruğundaki bu hayrın, "nâsih" olması icap ettiği hususu ayette yer almaz. Aksine bu daha hayırlı olan şeyin, neshin meydana gelmesinden sonra gerçekleşecek ve nâsihe mugayir (nâsihten başka bir şey) olması da muhtemeldir. Bu ihtimalin hakikat olduğuna bu ayetin, daha hayırlısını getirmede ilk ayetin neshine dayanmış olması hususunda açık bir ifade bulunması delalet eder. Eğer bir ayetin nesh edilmesi, bu daha hayırlı olan şeyi getirmeye dayansaydı devr-i fâsîd gerekirdi, bu ise bâtıldır. Sonra cumhûr, Kur'an'ın hadis ile de nesh edilmesinin fiilen vaki olduğunu da söylemişlerdir. Çünkü akrabalara vasiyette bulunmayı ifade eden ayet,⁶⁹ Hz. Peygamber'in, "Dikkat edin, varis olacak kimse lehine vasiyet yapılmaz."⁷⁰ hadisi ile; celde ayeti,⁷¹ evliler için recm gerektiğini ifade eden hadis ile nesh edilmiştir."⁷² Her iki tarafın da delillerini ve itirazlarını karşılıklı olarak ortaya koyan Râzî, burada konuyla ilgili açık bir beyanda bulunmamaktadır. Ancak o, Nahl Sûresi'nin 101. ayetinin tefsirinde ayetin hadisle nesh edilebileceğini ifade etmektedir. Cebrâil'in ayetleri getirdiği gibi sünneti de getirdiğini ifade etmekte ve sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini söylemektedir.⁷³ Yine o, sünnetin Kur'an'ı tahsis etmesini de kabul etmektedir.⁷⁴ Görüldüğü gibi Râzî, sünnetin Kur'an'ı nesh ve tahsis edebileceğini kabul etmektedir.

8. Râzî'nin Mensûh Kabul Edilen Ayetlere Karşı Yaklaşımı

Nesh ile ilgili tartışmaların bir yönü de Kur'an'daki mensûh ayetlerin sayısı hakkındadır. Bu konuda alimler arasında bir ittifak olmayıp, bu sayının iki yüz olduğunu söyleyenler olduğu gibi bu sayıyı yirmiye, hatta beşe kadar indirenler de vardır.⁷⁵ Râzî, tefsirinde neshi kabul ettiğini açık bir şekilde ortaya koymuşsa da genellikle ayetler hakkında ileri sürülen nesh iddialarını en aza indirme gayreti içinde olmuştur. O, bunun gerekçesini şöyle açıklamaktadır: "Nesh ve tahsis asıl olanın aksine bir tutumdur. Dolayısıyla bunlara, iki ayeti bağdaştırmak ancak bu yollarla mümkün olduğu zaman başvurulması gerekir."⁷⁶ Şimdi de nesh konusunda tartışılan ayetlerle ilgili Râzî'nin değerlendirmelerini ele alalım.

68 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 641-642.

69 Bakara 2/180.

70 Tirmizi, "Vesaya", 5 (4/433).

71 Nur 24/2.

72 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1: 642.

73 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 7: 270.

74 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3: 529-530.

75 Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, 126-127.

76 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2: 411.

Râzî, “Siz, sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, asla iyiliğe ulaşmış olamazsınız...”⁷⁷ ayetinin zekât ayetiyle mensûh olduğuna dair Vahidî’nin, Mücahid ve Kelbî’den naklettiği görüşü uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Zira Râzî, zekâtı vacib kılmanın, Allah rızası için sevilen şeyleri harcama hususundaki teşvike nasıl ters düştüğünü hayretle karşılamaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla Râzî, bu ayetin hükmünün nesh edilmediğini ve bu hükmün devam etmesinin gerekliliği kanaatinde dir.

O, “Birinize ölüm geldiğinde, eğer bir mal bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek müttakiler üzerine bir borçtur.”⁷⁹ ayetindeki vasiyetin mensûh olduğuna dair ileri sürülen delilleri, tefsirinde teker teker ele almakta ve onları eleştirmektedir. Buna göre Râzî;

1. Bu vasiyet, Allah’ın, varis olabileceklerden her hak sahibine sadece payını vermesiyle mensûh olmuştur. Râzî bunun nesh değil, olsa olsa tahsis olacağını belirtmektedir.
2. Bu vasiyet Hz. Peygamber’in, “Dikkat edin! Mirasçı olacak kimseye vasiyet yapılmaz.”⁸⁰ hadisi ile neshedilmiştir. Râzî bunu, haber-i vahidin ayeti nesh edemeyeceğini söyleyerek reddetmektedir.
3. Vasiyet, icma ile neshedilmiştir. Râzî’ye göre icma ile Kur’ân neshedilemez.
4. Vasiyet, kıyasî bir delille nesh edilmiştir. Yine Râzî’ye göre kıyas ile Kur’ân neshedilemez.⁸¹ Görüldüğü gibi Râzî, ayetin mensuh oluşunu üstü kapalı bir şekilde reddetmektedir.

Râzî, bazen neshi şartlı kabul etmektedir. Mesela o, “Ey iman edenler! siz sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”⁸² ayetinin, “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”⁸³ ayetiyle nesh edildiğini belirtmektedir. Ancak Râzî, burada şöyle denilmesi şartıyla neshi kabul etmektedir: “Sarhoşluk halinde namaza yaklaşmama ile ilgili nehiy, kişinin ne dediğini bilir hale gelmesine kadar uzatılmıştır. Bu noktaya kadar uzatılan hükmün ise, o noktaya varıldığı zaman sona ermesi gerekir. Binaenaleyh bu, kişi ne dediğini bilir hale geldiğinde, sarhoş olmakla beraber, namaza yaklaşmasının caiz olmasını iktiza eder. Halbuki Allah, Maide sûresindeki ayetiyle içkiyi haram kılınca, bu olabilirlik hükmünü kaldırmıştır. Böylece Maide sûresindeki ayetin, bu ayetin delalet ettiği şeylerin bir kısmını nesh etmiş olduğu sabit olur.”⁸⁴ Ancak o, daha sonra “Namaz vakti içmeyin.” ifadesinin, diğer vakitlerde içilebileceğini ifade etmediğini söyleyerek söz konusu ayetteki neshi bertaraf etme yoluna gitmektedir.⁸⁵

77 Âl-i İmrân 3/92.

78 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3: 290. Benzer örnekler için bkz. 2: 388; 3: 104, 310.

79 Bakara 2/180.

80 Tirmizî, “*Yesâyâ*”, 5 (4/433).

81 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2: 234. Benzer örnek için bkz. 6: 55.

82 Nisâ 4/43.

83 Maide 5/90.

84 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4: 87-88. Benzer örnek için bkz. 5: 506.

85 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4: 88.

Bazen de Râzî, nesh iddialarını tahsise giderek engellemeye çalışmaktadır. Mesela o, “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna mallarınızı batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda yemeyin.”⁸⁶ ayetinin, “Kendi evlerinizden ... yemenizde size bir günah yoktur.”⁸⁷ ayetiyle nesh edilmiş olduğunu aktarmaktadır. Râzî, ayette bir nesh olmadığını, buna karşın ayette tahsis olabileceğini zikretmektedir. Bu sadette o, İbn Mes’ud’un “Bu ayet muhkem olup nesh edilmemiştir. Kıyamete kadar da nesh olunmayacaktır” sözünü de nakletmektedir.⁸⁸

Râzî, bazen cumhurun görüşünü nakletmekte ve o şekilde neshi kabul etmektedir. Mesela o, “Ey inananlar! siz elçi ile gizli konuşacağınız zaman bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin...”⁸⁹ ayetinin, “Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah’da sizi affettiğine göre artık namazı kılın...”⁹⁰ ayetiyle nesh edilmiş olduğu görüşü karşısında Râzî, cumhurun görüşlerine aktarmakta ve şöyle demektedir: “Cumhur nezdinde bilinen ve meşhur olan ise, bu sadaka hükmünün, “...çekindiniz mi?” ayeti ile nesh olunduğudur.”⁹¹ Ayrıca Râzî, burada Ebu Müslim’in, “Bu mükellefiyet (emir), belli bir gaye için belirlendiğinden dolayı, -ki bu gaye mü’minle münafığı ayırmaktır- bu gayeye ulaşıldığında bunun sona ermesi gerekir. Binaenaleyh bu bir nesih değildir” görüşünü de güzel bulmaktadır.⁹² Dolayısıyla Râzî, her iki görüşün de aynı neticeye varmasından dolayı, iki görüşün de benimsenmesinde bir sakınca görmemektedir.

Bazen de Râzî, alimlerin nesh konusundaki görüşlerini aktarmakta, fakat onların arasından bir tercihte bulunmamaktadır: Zira o, “...Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir...”⁹³ ayeti, “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet...”⁹⁴ ayetiyle nesh edilmiş olduğu görüşü karşısında, alimlerin bir kısmının burada neshin varlığını kabul ettiklerini, bir kısmının ise kabul etmediklerini ifade etmekte ve kendisi de herhangi bir görüşe meyiletmemektedir.⁹⁵ Bununla beraber o, bazen bir alimin görüşüne meyledip, o görüşü tercih edebilmektedir.⁹⁶

Râzî, nesh ile ilgili ayetlerin tefsirinde neshi kabul etmeyen Ebu Müslim’in görüşlerine de yer vermektedir. Zira o, “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya ya da Allah onların yararına bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun”⁹⁷ ayetinin tefsirinde, cumhura göre burada kastedilenin zina olduğunu; Ebu Müslim’e göre ise bunun, sürtüklük ve ahlaksızlık yapanlar -ki bunların cezası

86 Nisâ 4/29.

87 Nur 24/61.

88 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4: 56.

89 Mücadele 58/12.

90 Mücadele 58/13.

91 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 10: 496.

92 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 10: 496.

93 Maide 5/42.

94 Maide 5/49.

95 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 4: 361. Benzer örnekler için bkz. 4: 68-69, 281; 9: 178; 10: 681-682.

96 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, a.g.e., II, s.248. Benzer örnek için bkz. 8: 318-319.

97 Nisâ 4/15.

ölünceye dek bir yerde hapsolunmalarındır- olduğunu nakletmektedir. Râzî, cumhura göre ayetin mensûh olduğunu, fakat Ebu Müslim'e göre mensûh olmadığını nakletmektedir. 98

Bazen de o, bu konuyla alakalı birden fazla seçeneği bir görüş belirtmeden ifade etmektedir. Nitekim o, "Doğu da batı da Allah'ındır. Onun için nereye dönersen Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır"99 ayetini nesh yönünden şöyle açıklamaktadır: "Eğer ayeti, "İstenilen herhangi bir yöne dönmenin caiz olduğuna delalet ediyor" diye tefsir edersek, bu ayet mensûh olur. Eğer, "Kiblenin Beyt-i Makdis'den Ka'be'ye döndüğünü gösteriyor" diye tefsir edersek, bu durumda da ayet nâsîh olur. Eğer bu iki şeklin dışında başka şekillerle açıklarsak, ayet ne nâsîh ne de mensûh olur."100 Görüldüğü gibi Râzî burada ihtimalli tefsir yaklaşımını devreye sokmaktadır.101

Sonuç

Kur'an İlimleri ile ilgili yeterli çalışmaların henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde tefsirini telif eden Râzî, Kur'an tarihi ve Kur'an İlimleri ile ilgili görüşlerini müstakil başlıklar altında ele almayıp, çoğunlukla görüşlerini ayetleri tefsir ederken dolaylı olarak ortaya koymuştur. Bu konulardan biri de nesh meselesidir. O, mensûh kabul edilen ayetlerin sayısını getirdiği delillerle en aza indirmeye gayret etmiştir. Râzî, Kur'an'da neshin vaki olduğunu kabul etmesine rağmen mensûh kabul edilen ayetlerle ilgili bir sayı telaffuz etmemiştir.

Râzî, neshin aklen mümkün olduğu gibi naklen de vâki olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber o, şeriatler arası neshin vukuunu kabul etmeyenlerin görüşlerini de zikretmiş ve bu delillere de itiraz etmemiştir. Alimlerin Kur'an'da neshin bulunduğu dair ittifak ettiklerini belirten Râzî, Ebû Müslim el-İsfehânî'nin buna itiraz ettiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Râzî, neshin çeşitlerine de temas etmiş ve neshi klasik tasnifte olduğu gibi üçe ayırmıştır.

Nâsîhin mensûhtan ağır olması meselesinde Râzî, fayda kavramına vurgu yapmış ve nesh eden hükmün nesh edilen hükümden ağır olabileceği yönünde görüş belirtmiştir. Bunun yanında o, ayetin hadisle nesh edilebileceğini ifade etmiştir. Râzî, bu hususta İmam Şafî'yi bu görüşünden dolayı eleştirmiş, Cebrâil'in ayetleri getirdiği gibi sünneti de getirdiğini ifade etmiş ve sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini söylemiştir. Netice olarak Râzî, tefsirinde neshi kabul ettiğini açık bir şekilde ortaya koymuşsa da genellikle ayetler hakkında ileri sürülen nesh iddialarını en aza indirme gayreti içinde olmuştur.

Kaynakça

- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. Sahih-i Buhârî. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
Demirci, Muhsin. Tefsir Usûlü, 7. Baskı. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2008.
Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. 11. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

98 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 3: 528-530; Benzer örnekler için bkz. 2: 267-268, 492-493.

99 Bakara 2/115.

100 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2: 20.

101 Muammer Erbaş, *Fahreddin er-Râzî ile İbn Teymiyye'nin Kur'an'a Yaklaşımları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 123.

- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Tarihi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cevzi, Abdurrahman. Nevasihu'l-Kur'an. Beyrut: Daru'l-kütübil-ilmîyye, ts.
- Erbaş, Muammer. Fahreddin er-Râzî İle İbn Teymiyye'nin Kur'an'a Yaklaşımları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Ferâhidî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. "Nesh". Kitâbü'l-Ayn. Thk. Mehdi Mahzumî-İbrahim es-Semaraî. 4: 208. Beyrut: Müessesetü'l-âlem li'l-Matbûât, 1988.
- Güllüce, Veysel. "Kur'an'da Nesh Edilmiş Ayet Var mıdır?". EKEV Akademi Dergisi 10/24 (2006): 51-74.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. Vefâyatu'l-Ayan, Kahire: y.y., 1299.
- İbn Kiftî, Cemaluddin Ebu'l Hasen. İhbaru'l Ulema bi Ahberu'l-Hukemâ. Kahire: y.y., 1326.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. "Nesh". Lisanu'l-Arab. 3: 61. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, ts.
- İsfehâni, Rağîb. el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an. Beyrut: Dâru'l-Mârife, ts.
- Kahveci, İhsan. Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l Kur'an. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. Sahih-i Müslim. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özdeş, Talip. "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", İslâmî Araştırmalar 24/1 (2001): 39-48.
- Râzî, Fahrüddin. Tefsir-i Kebir. Beyrut: Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 2008.
- Safedî, Selahuddin Halil b. Eybek Kitabu'l Vâfi Bi'l-Vefeyât. 2. Baskı. B.Paybaden: Daru'n-Neşr Franz Steiner, 1974.
- Subkî, Tacuddin. Tabakâtü's Şafîyye. Kahire: y.y., 1964.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. el-Muvâfaqât. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1997.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. Sünen. 2. Baskı. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Uludağ, Süleyman. Fahrettin er-Râzî (Hayatı, Fikirleri, Eserleri). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahredden Râzî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 12: 89. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk. "Nesh". Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmû. Thk. Mecmuatün mine'l-muhakkikîn. 7: 355. b.y: Daru'l-hidâye, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an. Kahire: Dâru'ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1918.